

1. ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

Mgr. Lukáš **VOLENTIER**, PhD.

ÚVOD

Obdobie rokov 1939 – 1945 evokuje v ľuďoch druhú svetovú vojnu. O bojových operáciách na východnom alebo západnom fronte sa často vie viac ako o udalostiach, ktoré sa v tomto období odohrali na území dnešnej Slovenskej republiky.

29. august 1944 sa do dejín slovenského národa zapísal zlatým písmom. Je na škodu, že sme akosi zabudli byť hrdí na takéto udalosti alebo brať si pozitívne vzory od ľudí, ktorí sa priklonili k demokratickým a pro-československým princípom. Každá spoločnosť má mať svojho pozitívneho hrdinu. U nás Slovákov sú to napríklad generál Milan Rastislav Štefánik, generál Ján Golian, generál Rudolf Viest alebo Alexander Dubček. Takýchto mien má naša história ešte mnoho, preto je na nás, aby sme boli na nich hrdí a dokázali niešť odkaz ich činov aj dnes.

Odkaz Slovenského národného povstania je stále aktuálny. 29. august by nemal byť len štátny sviatok na konci augusta. Veľa vojakov, ale aj civilných zamestnancov už dlho pred 29. augustom pripravovalo mnoho potrebných aspektov pre fungovanie povstania. Predložený článok približuje obdobie od konca roku 1943. Vtedy bola podpísaná Vianočná dohoda, ktorá spojila odboj a pripravila pôdu pre Povstanie. Článok následne približuje priebeh Slovenského národného povstania úzko previazaného s Východokarpatskou operáciou, ktorá mala za cieľ povstaniu pomôcť. Tento plán však nevyšiel a prešlo sa na oslobodzovanie krajiny. Posledná časť predloženého článku ponúka pohľad na vybrané osobnosti, ktoré sa zapojili do povstania alebo do bojových operácií na východe dnešného Slovenska.

1 PRÍPRAVY POVSTANIA

Definitívny rozpad Československa v marci 1939 viedol k vytvoreniu Slovenského štátu, ktorý bol priamo naviazaný na Nemecko. To si zo Slovenského štátu spravilo exemplárny prípad fungujúceho satelitu, ktorým sa môže chváliť. Mnoho takýchto vecí bol len pozostatok z Československa, kde štát najmä počas vrcholicej hospodárskej krízy investoval nemalé prostriedky do projektov, ktoré by sa s najväčšou pravdepodobnosťou nerealizovali ani dnes. Život na území štátu nebol do polovice roku 1944 zasiahnutý bojovými operáciami. Prvým veľkým znakom, že sa vojna blíži bolo bombardovanie rafinérie Apollo v júni 1944.

Slovensko sa ako verný spojenec postupne zapojilo do bojov druhej svetovej vojny po boku Nemecka. Mnoho Slovákov na východnom fronte však od roku 1941 videlo zverstvá páchané Nemcami. Mnohí o tom rozprávali doma a niektorí sa následne aktívne zapájali do odbojovej činnosti a príprav povstania. Postupné porážky Nemeckej armády na frontoch v období roku 1943 doviedli exilovú vládu v Londýne k rozhodnutiu, že je potrebné pripraviť na území Slovenska povstanie. Prípravami po vojenskej stránke bol poverený pplk. Ján Golian. Ten na čele Vojenského ústredia venoval značnú pozornosť organizačným a materiálnym prípravám povstania s ťažiskom v operačnom priestore Zvolen – Banská Bystrica – Brezno nad Hronom (dnes Brezno). V spolupráci s finančníkmi a národohospodármi ako bol Imrich Karvaš a Peter Zaťko vytvárali zásoby potravín, liekov, pohonných hmôt a ďalšieho vojenského materiálu pre potreby povstalcov.

Obrázok 1: pplk. Ján Golian

Prípravy povstania sa však oneskorovali, a to nielen vo vojenských jednotkách na západnom Slovensku, ale aj v jednotkách Poľnej armády, ktoré sa nachádzali v priestore Duklianskeho a Lupkovského priesmyku. Vzhľadom k vývoju na východnom a talianskom fronte sa Ján Ursíny, zástupca občiansko-demokratického odboja, rozhodol hľadať potencionálnych odbojových partnerov na prípravu likvidácie ľudáckeho režimu a obnovenia Československého štátu. Veľké možnosti ponúkala spolupráca s komunistami, ako značne aktívnou zložkou odboja politicky naviazanou na Sovietsky zväz, ktorý veľmocensky vstupoval do stredoeurópskeho priestoru. Vyústením ilegálnych rokovaní viacerých strán domáceho odboja bolo podpísanie Vianočnej dohody v Bratislave. Išlo o programovú platformu zjednotenia komunistického a občiansko-demokratického odboja. Krátko po podpísaní Vianočnej dohody sa jej signatári pustili do príprav ich hlavného cieľa – celonárodného protifašistického povstania.

Partizánske skupiny pôsobili na území Slovenského štátu aj pred vypuknutím samotného Slovenského národného povstania. Skupiny operovali v hornatom teréne a okrem malých diverzných akcií sa sústredili prevažne na zhromažďovania zbraní a streliva. Skupiny dostávali rozkazy až z Kyjeva. Pováčšine boli tvorené komunistami. Našli sa aj iní, ktorí si uvedomovali potrebu zvrhnúť režim, ktorý v ich očiach nemal zmysel. Diverzné a záškodnícke akcie boli mierené proti Nemcom, príslušníkom Hlinkovej gardy a ďalším podporovateľom režimu. Zlomom bol 11. august 1944, kedy bolo v krajine vyhlásené stanné právo. No ani tresty smrti neodradili povstalcov od ďalších operácií. Počas stanného práva mala armáda zakročiť a zastaviť tieto akcie, no k tomu neprišlo nakoľko v nižšom velení už nebola snaha bojovať proti vlastným.

1.1 Slovenská armáda v prvej polovici roku 1944

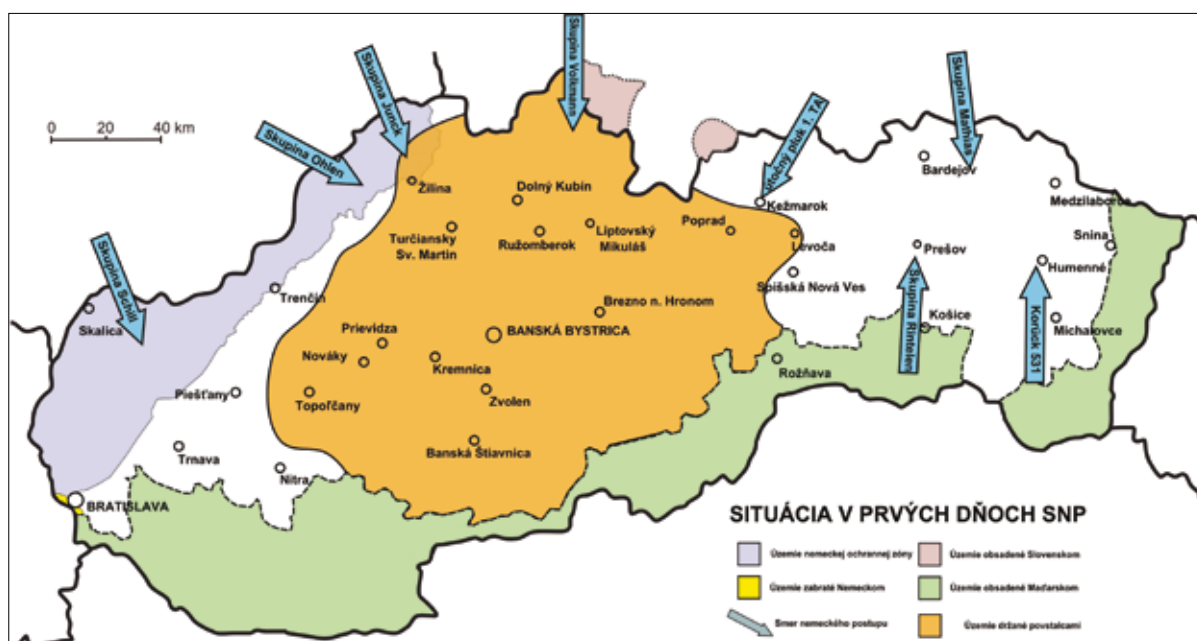
Generál Ferdinand Čatloš predložil začiatkom roka 1944 Najvyššej rade obrany rozpracovaný návrh o obrane východného Slovenska. Plán hovoril o opevnení časti Karpát proti postupujúcej Červenej armáde za pomoci veľkého množstva slovenských vojakov a techniky. Tento plán prijali aj v Berlíne nakoľko si uvedomovali strategický význam pohorí Slovenska. Nemecká strana si však neuvedomovala pravé dôvody vzniku východoslovenskej armády. Jednotky boli od mája 1944 dislokované v priestore Duklianskeho a Lupkovského priesmyku. Od 4. augusta prešiel tento priestor pod velenie nemeckej skupiny armád Severná Ukrajina. Východoslovenská armáda

na čele s generálom Augustínom Malárom mala pred vypuknutím povstania viac ako 35 000 mužov. Ján Golian rátal s týmito jednotkami ako s hlavnou časťou povstaleckej armády.

V čase vypuknutia povstania boli vo vojenských skladoch k dispozícii pušky vz. 23 alebo 24, automatické pušky vz. 41, ľahké guľomety vz. 26, ťažké guľomety vz. 24 alebo 37, samopal vz. 41 Schmeisser. Z ťažkých zbraní boli k dispozícii mìnometry, kanóny, húfnice, tanky Lt.38 alebo PzKp-Fw II a stíhače tankov Marder III. Väčšina spomínaných zbraní bola ešte z čias Československa. Ďalšia časť výzbroje pochádzala z Nemecka. Ako zaujímavosť možno spomenúť aj výzbroj z Talianska ako napríklad lietadlá Savoia Marchetti 84.

2 ZAČIATOČNÁ FÁZA SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

V polovici roku 1944 si vládnuce elity slovenského štátu uvedomovali rastúcu neposlušnosť v radoch Slovenskej armády. Tento stav bol spôsobený viacerými faktormi, ktoré sa postupne nabaľovali a vyústili do samotného povstania. Pplk. Ján Golian mal pripravené dva hlavné plány povstania. Prvý plán rátal s využitím dvoch východoslovenských divízií lokalizovaných na východnom Slovensku. Po vypuknutí povstania mali odzbrojiť nemeckú armádu, ktorá držala obranné pozície v karpatských priesmykoch vo východnej časti krajiny. Tým by výrazne pomohli postupujúcemu 1. a 4. ukrajinského frontu cez hornatý terén. Tento plán sa však koncom augusta 1944 ukázal pre krátkosť času ako nerealizovateľný. Nemecké velenie si uvedomovalo, že ak by prišlo o hornaté Slovensko, tak by stratilo dobrú možnosť brániť sa. Preto kvôli zhoršujúcej sa situácii na Slovensku a okolitých krajinách vydalo rozkaz na vstup svojich jednotiek na územie Slovenska za účelom potlačenia bujnejšej partizánskej aktivity. Nemeckým jednotkám na území Slovenského štátu velil Gottlob Berger, generál Waffen-SS.

Obrázok 2: Vstup nemeckých jednotiek na Slovensko

Po potvrdení prvých informácií, že nemecké jednotky postupujú naprieč Slovenskom sa pplk. Ján Golian rozhodol s vyhlásením povstania počkať, nakoľko spolu s velením čakal na postoj vlády z Bratislavy. Ten sa naplno ukázal po prejave generála Čtloša, ktorý ostro útočil na ľudí, ktorí sa postavili proti postupujúcej nemeckej armáde. Golian sa preto rozhodol 29. augusta 1944

1. ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

v neskorých hodinách vyhlásiť Slovenské národné povstanie vopred dohodnutým heslom „Začnite s vystaňovaním“. Tento rozkaz bol následne potvrdený aj písomne. Vojenské posádky oboznámené s týmto heslom mali prejsť do aktívnej obrany proti postupujúcim nemeckým jednotkám. Do povstania sa zapojili prevažne posádky na strednom Slovensku. V menšej miere to boli aj jednotky z východu (posádky z Kežmarku a Levoče) a zo západu krajiny (trnavská posádka a časť letcov z Piešťan odišla na Tri duby, dnes letisko Sliač).

Najväčšou stratou pre povstalecké velenie bola absencia východoslovenskej armády. Tá mala pomôcť jednotkám Črevnej armády, ktoré sa snažili prekonať Karpaty. Velenie v Prešove síce už 29. augusta dostalo signál na začiatok odboja, no k bojovým operáciám nedošlo. Na druhý deň bol veliteľ generál Augustín Malár povolaný do Bratislavy. Velenie v čase jeho neprítomnosti prevzal plk. Viliam Talský. Ten dostal rozkaz, aby do návratu generála Malára nič nepodnikal. Talský rozkaz neuposlúchol a zvolal poradu dôstojníkov, ktorí vedeli o prípravách povstania. Na porade sa dohodli na prípravách na boj v tle nemeckej armády. Po príchode do Bratislavy vystúpil generál Malár v rádiu s prejavom, v ktorom označil Povstanie za predčasné a vojakov vyzýval, aby nič nepodnikali. Tento prejav vysokej vojenskej autority spôsobil zmätok vo viacerých vojenských posádkach.

Zlomovým dňom pre jednotky na východe sa stal 31. august 1944. V skorých ranných hodinách odletel plk. Talský na velenie 1. ukrajinského frontu, kde sa chcel dohodnúť o nasledujúcom postupe a spolupráci. V ten istý deň o 13:08 h začali nemecké jednotky odzbrojovať východoslovenskú armádu. V priebehu dvoch dní bola väčšina odzbrojená a do vojenských zajateckých táborov bolo transportovaných 15 000 vojakov. Veliteľ Augustín Malár bol ihneď po návrate z Bratislavy nemeckými jednotkami zatknutý na letisku v Nižnom Šebeši (dnes Nižná Šebastová). Len malá časť sa presunula na povstalecké územie. Nemožnosť zapojiť vojakov z rôznych kútov Slovenska do bojových operácií spolu so stratou vybavenia bolo pre Povstanie veľkou stratou.

Dňa 30. augusta v Banskej Bystrici prisahali povstaleckí dôstojníci vernosť Československej republike. Prišlo k rozdeleniu povstaleckého územia na dve oblasti. Veliteľom prvej obrannej oblasti, ktorej velenie sídlilo v Banskej Bystrici (od 4. septembra v Selciach, obci neďaleko Banskej Bystrice), sa stal plk. Pavol Kuna. Táto oblasť bola ohraničená hrebeňmi Malej a Veľkej Fatry a Nízkych Tatier až po Kráľovu Hoľu. Zabezpečovala obranu údolí riek Nitra, Turiec a Hron (od prameňa pri Telgárte až po Zvolen). Druhá obranná oblasť na čele s plk. Ladislavom Bodickým mala sídlo v Liptovskom Mikuláši. Na juhu bola ohraničená hrebeňmi Nízkych Tatier a na východe siahala až po hranicu s priestorom, ktorý mala brániť Východoslovenská armáda. Išlo o priestor Popradskej, Liptovskej a Oravskej kotliny.

Povstalecké územie sa rozkladalo na území približne 22 000 km² (čo bolo 53 % územia vtedajšej Slovenskej republiky) a zasahovalo až do 30 okresov. V prvých dňoch povstania mala povstalecká armáda k dispozícii 18 000 mužov. Po vyhlásení mobilizácie dňa 5. septembra 1944 operovalo na povstaleckom území približne 47 tisíc mužov. Toto číslo koncom septembra, po mobilizácii do štyridsiateho roku života, narástlo až na 60 tisíc vojakov. Tieto jednotky mali k dispozícii 120 tankov, z ktorých len 43 bolo pojazdných. Diel bolo síce viac ako nemeckých, no v horšej kvalite. Okrem vojakov sa do povstania dobrovoľne pridávali aj civilisti, ktorí nesúhlasili s pronemeckou politikou.

V prvý dňoch sa ťažké boje odohrali pri Žiline. Žilinská posádka pod velením majora Josefa Dobrovodského bránila postupu nemeckej jednotky Tatra. Postupom času sa žilinská posádka

z mesta strategický stiahla do priestoru Strečna. Od 31. augusta spolu s domácimi a francúzskymi partizánmi efektívne využívali terén. Tieto jednotky dokázali zastaviť nemecké jednotky podporované tankami a delostrelectvom až do 4. septembra. Vtedy táto obranná línia padla a zároveň boli obsadené Vrútky. Pokus o protiofenzívu a znovudobytie Vrútok nebol splnený, no tlak na nemeckú armádu dokázal v Turčianskej kotline stabilizovať front na línii Turany – Priekopa až do 20. septembra.

Z Poľska vstúpila na naše územie nemecká jednotka Schäfer pomerne rýchlo. Už 31. augusta obsadila Kežmarok a postupovala na Poprad. Postup sa zastavil až 5. septembra, kedy obsadila Ružomberok. V tomto momente hrozilo nebezpečenstvo, že táto jednotka prejde cez Donovaly do Banskej Bystrice. Vojaci 2. obrannej oblasti zastavili tento postup na línii Sidorovo – Biely Potok. Druhá časť tejto skupiny sa presunula smerom na Horehronie, cez Vernár na Brezno a Banskú Bystricu. Už 3. septembra bol obsadený Telgárt. K zastaveniu postupu nemeckých jednotiek týmto smerom došlo vďaka posineniu vojenských jednotiek, ku ktorým sa pridávali partizánske skupiny zložené aj z obyvateľov Horehronia. Obrannému úseku pri Telgárte velil kpt. Ján Stanek. Povstaleckej armáde sa 5. septembra podarilo oslobodiť Telgárt aj príslušné strategické výšiny na okolí. Nemecké jednotky sa síce snažili získať oblasť naspäť, no nepodarilo sa im to. Oblasť Telgártu sa podarilo stabilizovať takmer až do konca septembra.

Obrázok 3: Obrana Vernáru

Povstaleckej armáde pri stabilizácii frontu pomohla Červená armáda spolu s 1. čs. armádnym zborom. Ich jednotky započali Karpatsko-dukliansku operáciu. Nemecké jednotky sa museli narychlo stiahnuť zo stredného Slovenska a pomôcť nemeckým jednotkám, ktoré už boli umiestnené v Karpatských priesmykoch.

Zo západného Slovenska postupovala na Banskú Bystricu nemecká jednotka Schill. Na prvý vážny odpor narazila 3. septembra neďaleko dnešnej obce Ludanice. Na ďalší deň sa bojovalo o Baťovany (dnes Partizánske), ktoré po dvoch dňoch nemecké jednotky obsadili. Následne boli obsadené Zlaté Moravce, čím sa otvorila ďalšia trasa na Banskú Bystricu. Postup však zastavila trnavská posádka, ktorá v priestore Kozárovskej brány vybudovala obranné postavenia.

3 ORGANIZÁCIA 1. ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY NA SLOVENSKU

Bojové operácie z prvých dní povstania mali prevažne ústupový charakter. Povstalecká armáda prišla o Spiš a Liptov. V prvých bojoch prišla povstalecká armáda o množstvo strategického materiálu, ktorý chýbal v neskorších fázach bojov. Od 10. septembra 1944 prišlo k reorganizácii nepružného velenia povstaleckej armády. Vďaka týmto zmenám dokázali povstalecké jednotky lepšie reagovať a zastaviť alebo spomaliť postup nemeckých jednotiek. Reorganizácia zrušila dve obranné oblasti, vytvorila šesť taktických skupín a jednu leteckú skupinu, ktoré boli sčasti samostatné a rozhodovali o bojovom nasadení.

3.1 I. taktická skupina Kriváň

Hlavnou úlohou I. taktickej skupiny Kriváň bolo zabezpečiť obranu centra povstaleckého územia, Banskú Bystricu v smere z Turca, Liptova, Horehronia a od Zvolena. Okrem toho zabezpečovala výcvikové a strážne úlohy v tyle povstaleckej armády. Velil jej pplk. Josef Tlach.

Do priamych bojových akcií sa zapojila od 21. septembra 1944, kedy prevzala úlohu zabezpečiť obranu centra povstania v smere od Turca. Jednotky I. taktickej skupiny zasiahli do bojov o Čremošné, kde zastavili postup nemeckých jednotiek – tankovej divízie Tatra. Do polovice októbra postup nemeckých jednotiek uviazol aj na tejto obrannej línii. Jednotky I. taktickej skupiny držali obranu až do posledných dní októbra 1944, kedy sa v ústupových bojoch rozpadli.

3.2 II. taktická skupina Fatra

Jednotky zo Spiša, ktoré ustúpili na Horehronie a jednotky z posádky Brezna nad Hronom vytvorili II. taktickú skupinu povstaleckej armády. Skupine velil plk. Michal Širica. II. taktická skupina Fatra chránila strategické časti územia od hrebeňa Nízkych Tatier až po hranicu s Maďarskom.

Obrázok 4: Povstaleckí vojaci pri Telgárte

V septembrových bojoch zaznamenali povstalci najvýraznejší úspech v podobe útoku jednotiek v smere Telgárt – Pusté pole – Hranovnica. Ochranu južného priestoru taktickej skupiny zabezpečovali len slabé krycie sily. Boje pri Tisovci a Revúcej sa naplno rozohreli až s príchodom 18. SS divízie Horst Wessel z územia Maďarska. Nasledujúci postup donútil povstalcov stiahnuť sa z Horehronia smerom na Brezno nad Hronom. Jednotky II. taktickej skupiny sa v ústupových bojoch rozpadli.

3.3 III. taktická skupina Gerlach

Skupina vznikla z jednotiek 3. pešieho pluku Zvolen a jednotiek 1. pešieho pluku, ktorý ustúpil na povstalecké územie z Trnavy. Velil jej plk. Pavol Kuna, no od 23. októbra prešlo velenie na plk. Mikuláša Markusa. Doplnili ju mobilizovaní záložníci, ako aj delostrelecké, ženijné, spojárske jednotky a jednotky útočnej vozby. Zodpovedala za obranu pomerne veľkého územia a bola jednoznačne najsilnejšou spomedzi povstaleckých taktických skupín.

Do bojov zasiahla v závere septembra 1944 po prieniku jednotiek skupiny SS Schill z Hornej Nitry a divízie Tatra, ktorá postupovala od Kremnice na Pohronie. K prvým vážnejším bojom došlo v priestore Hronský Beňadik – Žarnovica – Horné Hámre – Svätý Kríž nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom). Postup skupiny Schill na Banskú Štiavnicu a Krupinu donútil jednotky III. taktickej skupiny aktivovať aj tieto obranné smery. Od 19. októbra sa už bojovalo o prístup k Zvolenu pri Dobrej Nive a povstalecké jednotky sa museli vysporiadať aj s postupom 18. SS divízie Horst Wessel od Lučenca na Zvolen. V októbrových bojoch boli jednotky III. taktickej skupiny podporené 2. čs. paradessantnou brigádou, ktorá sa tak výrazne podieľala na obrane úsekov III. taktickej skupiny. V závere októbra 1944 ustúpili jednotky na Poľanu, kde prešli na partizánsky spôsob boja.

3.4 IV. taktická skupina Muráň

Z menších vojenských posádok na Ponitří sa na začiatku septembra 1944 vytvorila bojová skupina, z ktorej bola vytvorená IV. taktická skupina Muráň. Velil jej pplk. Ján Malár. Od 14. septembra 1944 velenie prevzal plukovník Mikuláš Markus. Koncom októbra sa jej veliteľom stal plk. Pavol Kuna. Jej úlohou bolo brániť západnú hranicu povstaleckého územia na Hornom Ponitří. Napriek úsiliu sa nepodarilo tento úsek do konca septembra 1944 stabilizovať a bojová skupina Schill obsadila Prievidzu a prenikla do Turca. Pod týmto náporom, ktorý podporila aj tanková divízia Tatra sa museli jednotky IV. taktickej skupiny stiahnuť do priestoru Kremnice, ktorá ale 6. októbra 1944 padla. V nasledujúcich bojoch bránila IV. taktická skupina úsek frontu v priestore Kremnických vrchov, ktorý udržala do posledných dní odporu povstaleckej armády.

3.5 V. taktická skupina Ďumbier

Vznikla z vojenských jednotiek, ktoré začiatkom septembra 1944 bránili Strečniansku tiesňavu pred jednotkami tankovej divízie Tatra. Veliteľom bol pplk. Emil Perko. Napriek silnej snahe nemeckých jednotiek o ovládnutie údolia Váhu sa jednotkám V. taktickej skupiny darilo náporu odolávať až do 21. septembra 1944. Po tom, čo do Turca prenikli jednotky bojovej skupiny Schill od Ružomberka, boli povstalci nútení priestor strategicky vyprázdniť a ustúpiť. Jednotky sa premiestnili na pozície Čremošné – Harmanec, kde ich podchytili a vystriedali jednotky I. taktickej skupiny. V priebehu októbra 1944 pôsobila V. taktická skupina v priestore Banskej Bystrice ako doplňovacia a výcviková skupina.

3.6 VI. taktická skupina Zobor

Skupina vznikla z jednotiek Ružomerskej posádky, ktorým sa podarilo ustúpiť z Liptova a doplnili ich zmobilizovaný záložníci. Veliteľom taktickej skupiny bol pplk. Ján Černek. Skupina bránila priestor Biely Potok – Liptovská Osada – Liptovské Revúce – Veľký Šturec, a tiež niekoľko vedľajších úsekov od Ľubochnianskej po Demänovskú dolinu. Podobne zabezpečovala aj ľavé krídlo skupiny v priestore Veľkej Fatry.

Najťažšie boje skupiny Zobor prebiehali o Biely Potok a strategickú výšinu Ostrô. Jednotky VI. taktickej skupiny úspešne odolávali útokom bojovej skupiny SS Schäffer, tankovej divízie Tatra a útočnej brigády SS Dirlewanger až do 22. októbra 1944. V súvislosti so všeobecným ústupom povstaleckej armády aj VI. taktická skupina začala ustupovať do priestoru Korytnica a následne do Nízkych Tatier, kde postupne zanikla.

3.7 Letecká skupina Kollár

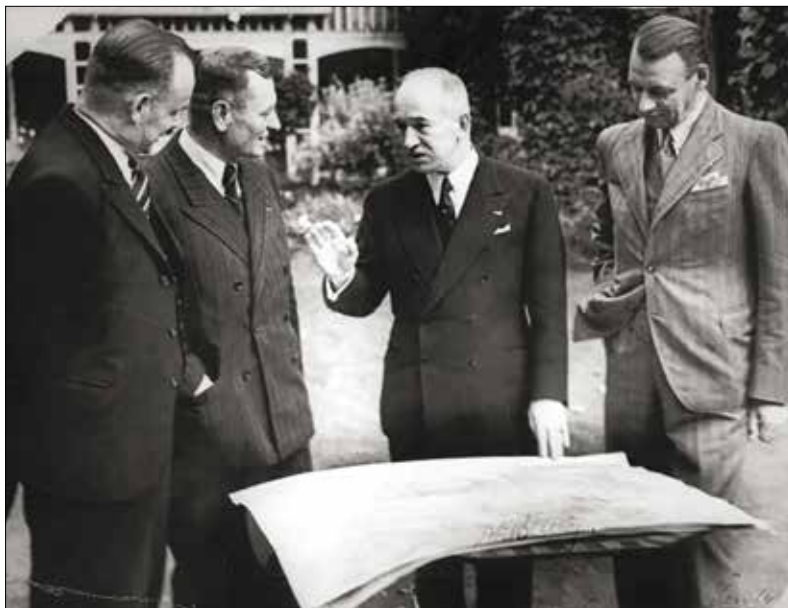
Letecká skupina Kollár vznikla z jednotiek Leteckej školy vzdušných zbraní, Zmiešanej skupiny Delostreleckého protiletadlového pluku a ďalších jednotiek, ktoré ustúpili na povstalecké územie. Jej veliteľstvo bolo v Banskej Bystrici.

Do bojov o povstalecké alebo zasiahli spočiatku letci Kombinovanej letky nadporučíka Mikuláša Šingloviča a od 17. septembra 1944 aj lietadlá 1. čs. samostatného stíhacieho leteckého pluku zo ZSSR. Najmä tento pluk štábného kapitána Františka Fajtla zabezpečil ovládnutie vzdušného priestoru na povstaleckým územím. Obranu letísk, Banskej Bystrice a niektorých úsekov povstaleckého frontu zabezpečovali jednotky Protiletadlovej delostreleckej skupiny majora Ernesta Spišiaka. Spojovaci, hlásnu a výstražnú službu nad povstaleckým územím mal na starosti Prápor hlásnej služby kapitána Štefana Pačesa. Pozemné jednotky predstavovala rota parašutistov – padákových strelcov, rota nadporučíka Michala Minku zostavená z príslušníkov Školy leteckého dorastu a tri úderné roty. Tieto jednotky úspešne zasiahli do bojov v rámci jednotlivých taktických skupín povstaleckej armády a vyslúžili si pomenovanie „*Modrí diabli*“.

4 ZÁVEREČNÁ FÁZA SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

Do mnohých bojových akcií sa okrem domácich jednotiek 1. čs armády a partizánov zapojilo až 35 ďalších národov a národností. Veľkou pomocou boli príslušníci Červenej armády, Rumuni, Francúzi, Američania a mnohí ďalší. Povstalecká armáda však stála proti dobre vyzbrojenej a bojmi zocelenej nemeckej armáde, ktorá bola navyše priamo vycvičená na potláčanie povstaní.

Reorganizácia povstaleckej armády úplne nezastavila postup nemeckej armády, ktorej od 19. septembra 1944 velil generál Wafen SS Herman Höfle. Tá sa pod jeho velením chopila iniciatívy a postupovala na Banskú Bystricu. V noci z 20. na 21. septembra bol na rozkaz generála Goliana opustený priestor Turca, nakoľko hrozila strata veľkého množstva jednotiek. Pod Höfleho velením postupne narastal počet elitných nemeckých jednotiek, ktoré sa pripravovali na generálnu ofenzívu. Začiatkom októbra sa bojovalo v priestore Žiaru nad Hronom a Starej Kremničky. Za pomoci pancierového vlaku Štefánik sa podarilo zadržať postup nemeckej armády. 7. októbra prišiel po generálovi Golianovi prebrať velenie 1. československej armády na Slovensku generál Rudolf Viest. Ján Golian sa naďalej aktívne podieľal na velení spolu s generálom Viestom.

Obrázok 5: Sprava div. gen. Viest, dr. Beneš, gen. Ingr a diplomat Dejean (1939)

Povstalecká armáda začala v polovici októbra 1944 počítať slabnúcu iniciatívu nemeckých jednotiek na všetkých frontových líniah. Nebolo to však spôsobené vyčerpaním jednotiek, ale strategickými prípravami na ofenzívu, ktorá začala 18. októbra 1944. Vplyv na úspešný priebeh generálnej ofenzívy malo aj nastolenie Szálasioho režimu v Maďarsku, čo umožnilo postup nemeckej armády aj južným Slovenskom. V tomto priestore sa predtým nebojovalo. Týmito operáciami bolo povstalecké územie obkľúčené zo všetkých strán. Po necelých desiatich dňoch ukrutných bojov od začatia nemeckej ofenzívy bolo Povstanie porazené. Preto v noci z 27. na 28. októbra 1944 vydal generál Rudolf Viest rozkaz, ktorým nariadil prechod na partizánsky spôsob boja.

Obsadením hlavného mesta Povstania nemeckými jednotkami bojovej skupiny SS Schill 27. 10. 1944 sa fakticky končí odpor povstaleckej armády ako organizovaného celku. Po úplnom obsadení Banskej Bystrice nemeckými jednotkami, zorganizoval ich veliteľ Hermann Höfle 30. 10. 1944 v Banskej Bystrici vojenskú prehliadku na znak toho, že Povstanie bolo potlačené. Po príhovore prezidenta Jozefa Tisa prišlo k vyznamenávaniu nemeckých vojakov a príslušníkov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Následne sa v kostole na námestí konala zádušná omša. Vyznamenávané jednotky sa v najbližších dňoch podieľali na terore voči civilnému obyvateľstvu, ktorý zavládol po potlačení SNP.

Mnoho partizánov z obkľúčenia vyviazlo a dostalo sa do blízkych pohorí Veľkej Fatry, Nízkych Tatier či Slovenského Rudohoria a pokračovalo v ďalšom partizánskom boji. Nemecké jednotky spolu s príslušníkmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy tieto pohoria systematicky prehľadávali a snažili sa zajať čo najviac partizánov. Partizánske jednotky sa po prvých problémoch postupne reorganizovali a pripravovali na malé diverzné akcie proti nemeckej armáde. Tieto akcie vyvolali veľkú nevoľu zo strany nemeckej armády, čo sa odzrkadlilo na prenasledovaní civilistov, ktorí pomáhali povstalcovi. Na území Slovenska bolo v tomto období vypálených viac ako 100 obcí a v 211 masových hrobách bolo nájdených viac ako 5 300 osôb. Medzi nimi boli aj obeť rasového prenasledovania.

4.1 Pancierové vlaky v SNP

V priebehu Slovenského národného povstania začali bojujúce jednotky 1. čs. armády pociťovať nedostatok ťažkých zbraní. Ako náhrada za bojovú techniku boli v dielňach Slovenských železníc vo Zvolene narýchlo, za takmer nepretržitej prevádzky, postavené tri improvizované pancierové vlaky. Pri ich výrobe boli použité vyradené tanky Lt. vz. 35. Do výbavy vlaku taktiež pribudli delá a ťažké guľomety. Každý z vagónov bol obložený kotlovými plátmi vyrobenými vo Švermových železiarňach v Podbrezovej. Cieľom pancierových vlakov bola priama podpora postupujúcej pechoty v strategických bodoch obrany územia.

Obrázok 6: Guľometný vozeň improvizovaného pancierového vlaku Štefánik

Výstavba prvého pancierového vlaku Štefánik začala 4. septembra 1944. Dokončený bol po dvoch týždňoch práce. Výstavba všetkých troch improvizovaných pancierových vlakov trvala dovedna päť týždňov. Každý z nich mal vytýčenú trasu, ktorú mal brániť. Štefánik pôsobil v juhozápadnom smere frontu od Zvolena po Hronskú Dúbravu a od Zvolena po Krupinu. Pancierový vlak Hurban bránil severný priestor Harmanec – Čremošné a Brezno – Červená Skala. Posledný pancierový vlak Masaryk pôsobil od konca októbra na trati Brezno – Červená Skala. Všetky tri vlaky boli tesne pred koncom povstania znehodnotené v priestore stanice Harmanec a posádky vlakov ustúpili do hôr, kde sa pridali k partizánom.

5 KARPATSKO-DUKLIANSKA OPERÁCIA

Prvou bojovou operáciou Červenej armády na dnešnom území Slovenska bola Karpatsko-duklianska operácia, ktorá trvala od 8. septembra 1944 do 28. októbra 1944. Cieľom 1. a 4. ukrajinského frontu Červenej armády, pod velením maršala I. S. Koneva a generála I. J. Petrova, a 1. československého armádneho zboru bolo prelomenie bojových postavení nemeckej a maďarskej armády v Karpatských priesmykoch. Po splnení tohto cieľa mali pomôcť Slovenskému národnému povstaniu. Jednotky mali postupovať na trase Dukla – Prešov. Počiatočná masívna ofenzíva síce dokázala prelomiť obranné postavenia, no získané pozície sa nepodarilo udržať. Karpatsko-duklianska operácia sa do dejín zapísala ako jedna z najťažších a najkrvavejších bojových operácií

na území Slovenska. Nepriateľské jednotky efektívne využívali terén a bojovali o každú dedinu či kopec. Jednotky Červenej armády nedokázali v hornatom teréne využiť tankové ani jazdecké jednotky, ktorými disponovali. Po ústupe z Duklianskeho priesmyku nemecké jednotky kládli míny a zakopali sa v údolí medzi obcami Kapišová, Kružľová a Nižná Písaná. Tento priestor dostal neslávne pomenovanie Údolie smrti. Krvavé boje trvali od 21. do 27. 10. 1944.

V tomto období bolo nemeckými jednotkami obsadené hlavné mesto povstania, Banská Bystrica. Karpatsko-duklianska operácia bola preto ukončená a po doplnení mužov a munície sa plynule prešlo na oslobodzovanie slovenského územia. Boje si na strane Sovietskeho zväzu a 1. československého armádneho zboru vyžiadali približne 109-tisíc obetí. Z toho 88-tisíc bolo zranených a 21-tisíc mŕtvych. Na strane Nemecka bolo dokopy 77-tisíc obetí, z toho približne 11-tisíc mŕtvych. Paralelne s Karpatsko-duklianskou operáciou prebiehala od 13. 9. 1944 Karpatsko-užhorodská operácia, ktorá mala za úlohu zmenšiť manévrovací priestor nemeckej armády. Cieľom tejto operácie bolo zničenie jednotiek v priestore Humenné – Michalovce. Pod tlakom týchto jednotiek boli nemecké jednotky prinútené ustúpiť. Ich odpor bol definitívne zlomený až koncom septembra. Prvou oslobodenou obcou na Slovensku bol Kalinov dňa 21. 9. 1944.

6 VELITELIA SNP

6.1 Ján Golian

Ján Golian sa narodil 26. januára 1906 v Dombóváre (dnes Maďarsko). Po absolvovaní ľudovej školy a Vyššej priemyselnej školy strojníckej v Bratislave sa prihlásil do Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave, ktorú ukončil v roku 1927 ako poručík delostrelectva. O 10 rokov neskôr bol prijatý na Vysokú školu válečnú (VŠV) v Prahe, kde absolvoval 1. a 2. ročník. Potom bol pridelený k 10. divízii v Banskej Bystrici. Vzhľadom na medzinárodnú situáciu 3. ročník VŠV neabsolvoval a bol natrvalo pridelený k 10. divízii, kde od 2. 10. 1938 vykonával funkciu prednostu 2. oddelenia štábu divízie v Krupine.

Po vzniku Slovenského štátu bol ako kapitán delostrelectva priradený k veliteľstvu 1. divízie v Trenčíne. O niekoľko mesiacov neskôr ho už preradili k dôstojníkom generálneho štábu ako stotníka. Dňa 1. 7. 1940 bol povýšený na majora generálneho štábu a od 1. 1. 1943 na podplukovníka. V rokoch 1941 – 1943 sa viackrát zúčastnil na východnom ťažení v Sovietskom zväze, kde sa iba upevňovalo jeho protinacistické a protiludácke presvedčenie. To sa prejavovalo napríklad tým, že pomáhal pri útekoch českých dôstojníkov a iných utečencov z Protektorátu cez Maďarsko na Západ. Okrem toho poskytoval rôzne dôverné informácie československému zahraničnému odboju v Londýne.

Od začiatku roka 1944 zastával dôležitú funkciu náčelníka štábu Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici. Postupne sa okolo neho vytvorila skupina protifašisticky ladených dôstojníkov (pplk. Mikuláš Ferjenčík, pplk. Miroslav Vesel, pplk. Dezider Kišš-Kalina, mjr. Július Nosko). Na jar 1944 bol exilovým prezidentom Benešom, ako aj Slovenskou národnou radou vymenovaný za veliteľa príprav Povstania v slovenskej armáde. So svojimi odbojovými spolupracovníkmi vypracoval vojenský plán Povstania. V optimálnom variante počítal s koordinovaním Povstania s útokom sovietskej Červenej armády na Nemcami dobre bránené karpatské priesmyky. Povstalecká armáda mala rozrušiť nemeckú obranu z jej tyla, čím malo dôjsť k rýchlemu oslobodeniu Slovenska. Menej výhodný druhý variant Povstania počítal s ozbrojeným odporom v prípade priamej nemeckej okupácie Slovenska.

Keď na Slovensko vstúpili nemecké okupačné vojská, Ján Golian sa vojensky postavil na čelo odbojovej časti Slovenskej armády. Vydal heslo na ozbrojený odpor voči nacistickým vojskám. Až do príchodu exilového generála Viesta v prvej polovici októbra, ktorý ho vystriedal na čele povstaleckej armády, Golian riešil najdôležitejšie a veľmi zložité vojenské povstalecké situácie. Zaslúžil sa o postupnú konsolidáciu spočiatku málo úspešnej povstaleckej obrany. Priamo sa zúčastnil aj na niektorých bojových akciách, aby tak zvyšoval bojové sebavedomie povstaleckých vojakov. Keď bolo koncom októbra 1944 zrejmé, že povstalecké územie sa už nedokáže viac kompaktno brániť, odišiel s gen. Viestom a štábom z Banskej Bystrice na Donovaly a ďalej do Nízkych Tatier. V horách plánoval pokračovať v povstaleckom odpore. Pri následných presunoch pred nemeckými jednotkami bol začiatkom novembra 1944 v Pohronskom Bukovci zajatý s niekoľkými ďalšími dôstojníkmi, vrátane gen. Viesta. Po následnom nemeckom vyšetrowaní a mučení skončil v nemeckom zajateckom tábore Flossenbürg, kde sa stopy po ňom strácajú. Pravdepodobne zomrel na jar 1945 v nacistickom Nemecku.

V roku 1946 bol povýšený do hodnosti divízneho generála in memoriam a v roku 1969 do hodnosti generálplukovníka in memoriam. V roku 1995 získal ocenenie Rad Ľudovíta Štúra I. triedy.

6.2 Rudolf Viest

Dňa 7. októbra 1944 prišiel na povstalecké Slovensko člen Štátnej rady a štátny minister československej vlády v Londýne generál Rudolf Viest, aby v Banskej Bystrici prevzal velenie 1. československej armády na Slovensku od generála Goliana. Po piatich rokoch exilu sa vrátil domov, na oslobodené územie Slovenska, k bojujúcim povstaleckým jednotkám v situácii, keď už ostávalo málo času na reorganizáciu armády. Nepriateľ postupoval na všetkých úsekoch povstaleckého frontu. Generálovi Viestovi pripadla úloha, čo možno najlepšie, zabezpečiť obranu a spomaliť postup nepriateľských vojenských jednotiek. Jeho obdobie vo funkcii veliteľa povstaleckej armády na Slovensku bolo krátke. Za svoju činnosť, ako významný predstaviteľ československej armády, účastník 1. svetovej vojny, presvedčený antifašista, ktorý pracoval v protifašistickom odboji v zahraničí a nakoniec aj doma na Slovensku, sa právom radí k osobnostiam, ktoré majú miesto v našich vojenských dejinách.

Základné charakterové vlastnosti generála Viesta formovalo predovšetkým veľmi dobré rodinné prostredie. Rodina pochádzala z Revúcej, kde sa Rudolf narodil 24. septembra 1890. Vyštudoval Vyššiu priemyselnú školu v Budapešti a po krátkom zamestnaní bol 1. októbra 1911 ako dobrovoľník povolaný do jednoročnej vojenskej služby, ktorú si odslúžil v 7. pešom pluku v Štajerskom Hradci. Dňa 1. augusta 1914, po vyhlásení všeobecnej mobilizácie, nastúpil na vojenskú službu v 5. pešom pluku. Ako veliteľ čaty s ním odišiel na front. Formovanie československých vojenských jednotiek v Rusku znamenalo pre podporučíka Rudolfa Viesta novú kapitolu v jeho vojenskom živote. Vojenskú uniformu už nevyzliekol a stal sa vojacom z povolania.

Mobilizácia v septembri 1938 ho zastihla v Košiciach, kde bol od 1. decembra 1937 zástupcom veliteľa VI. zboru. Vyhlásenie samostatného Slovenského štátu bolo pre generála Viesta ťažkým vojenským i osobným úderom. Ešte pred zasadnutím slovenského snemu 14. marca 1939, spolu s Jankom Jesenským, Jozefom Gregorom Tajovským a ďalšími československými legionármi napísali slovenskému snemu memorandum, v ktorom protestovali proti odtrhnutiu Slovenska od Čiech. Od rozbitia republiky sa Viest pripravoval na odchod do zahraničia. Koncom augusta 1939 odišiel na služobnú cestu do Maďarska, z ktorej sa už nevrátil. Cez Juhosláviu sa dostal do Francúzska. V liste rodine, v ktorom vysvetľuje dôvody svojho odchodu píše: „*Po dlhom a ťaž-*

kom duševnom boji rozhodol som sa ku kroku, ktorý znamená začiatok novej kapitoly môjho života... Je možné, že budem prehlásený za dezertéra, že bude na mňa kydaná všemožná hana ako na zradcu, zbabelca, zbeha atď. Odpusťte mi, jestli nepriamo aj Vás sa to dotkne, ale prisahám, že nie zrada na národe, ale naopak, oddanosť a láska k nemu ma ženie ta, odkiaľ podľa môjho presvedčenia jedine mu kynie spása a lepšia budúcnosť."

Po príchode do Francúzska nadviazal kontakty s československými emigrantskými kruhmi. Dňa 15. januára 1940 prevzal velenie pozemného vojska, z ktorého bola vytvorená I. čs. divízia vo Francúzsku. Po ústupe francúzskej armády a kapitulácii Francúzska boli československé vojenské jednotky presunuté do Anglicka. V rokoch 1941 – 1944 pracoval generál Viest v Anglicku v najvyšších československých zahraničných orgánoch. Dňa 12. októbra 1941 bol vymenovaný za člena Štátnej rady v Londýne a dekrétom prezidenta Beneša z 27. októbra 1941 za štátneho ministra.

Generál Viest sa intenzívne zaujímal o dianie v Slovenskom štáte. Sledoval všetky správy, zvlášť o narastajúcom protifašistickom odboji. Začiatok Slovenského národného povstania ho zastihol v Moskve, kde odletel v druhej polovici augusta 1944 z Londýna s československou vládnu delegáciou. Po vytvorení 1. československej armády na Slovensku, ktorá sa stala súčasťou československých vojenských jednotiek bojujúcich na strane spojencov proti fašistickému Nemecku, bol generál Viest na návrh ministra národnej obrany dekrétom prezidenta Beneša z 10. septembra 1944 vymenovaný za jej veliteľa. Spolu s jednotkami 2. čs. paradasantnej brigády v ZSSR priletel z Moskvy cez Kyjev a Duklu na Slovensko. V Banskej Bystrici 7. októbra 1944 prevzal velenie nad bojujúcimi jednotkami povstaleckej armády. Na druhý deň ráno v Slobodnom slovenskom vysielaci predniesol rozhlasový prejav, ktorý adresoval dôstojníkom, poddôstojníkom a vojakom československej armády a povedal: „*Správne ste pochopili, že nastala dejinná chvíľa zúčtovať s naším odvekým nepriateľom. Váš obranný boj za oslobodenie našej vlasti má historický význam a sleduje ho s uznaním celý svet. Dnes je každému jasné, že útočiace Nemecko vojnu prehralo. Spoločným úsilím nášho domáceho a zahraničného vojska dosiahneme víťazstvo a naša sloboda nezahynie, ale zosilnie...*"

Generál Viest po oboznámení sa so situáciou na povstaleckom území spolu s velením armády a partizánov robil všetko pre zastavenie postupu nepriateľa. Lenže udalosti v októbri 1944 sa nevyvíjali priaznivo. V druhej polovici októbra 1944 začali nemecké jednotky ofenzívu proti povstalcovi prakticky zo všetkých strán. Napriek húževnatému odporu bojujúcich vojenských a partizánskych jednotiek, museli pred veľkou presilou nepriateľa ustúpiť k Banskej Bystrici. Velenie 1. čs. armády na Slovensku s predstaviteľmi Slovenskej národnej rady, Komunistickej strany Slovenska a Hlavným štábom partizánskych oddielov odišlo na Donovaly. V noci z 27. na 28. októbra 1944 vydal generál Viest posledný rozkaz: „*Vel. čs. armády oznamuje, že boj za slobodu Slovenska a celej československej republiky sa vedie ďalej a bude pokračovať do víťazného konca.*" Tento rozkaz však bol vydaný príliš neskoro a nemohol byť prakticky vykonaný. K jednotkám sa nedostal. Tie sa na vlastnú päsť prebýjali cez nepriateľské obklúčenie. Pri ústupe sa buď rozpadli, alebo ustúpili do hôr a prešli na partizánsky spôsob boja.

Generál Viest s generálom Golianom sprevádzaní Vysokoškolským strážnym oddielom (VSO) odišli 28. októbra 1944 o 6.00 hod. z Donovál smerom na Bully. Pochod v ťažkom teréne najťažšie znášal 54-ročný Viest. Jeho zdravotný stav bol zlý, trpel trombózou dolných končatín. Pochodovali smerom na Hiadeľské sedlo cez úbočia Prašivej. Ráno 2. novembra sa dostali do Supotnickej doliny, kde sa ocitli uprostred sústredenej nepriateľskej paľby. Celú oblasť mali Nemci dokonale obsadenú. Došlo k boju, ktorý trval až do odpolednia. VSO bol rozbitý, časť príslušníkov padla

1. ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

do zajatia. Medzi nimi bol i ranený poručík Petro, pobočník generála Viesta. Golian sa so skupinou príslušníkov VSO počas boja dostal na horský hrebeň Vrátnej. Pokračovali po hrebeni a prišli nad Pohronský Bukovec. Po preskúmaní situácie v dedine obidvaja generáli so skupinou vojakov zišli večer 2. novembra do Bukovca, kde si chceli oddýchnuť, prenocovať a ráno pokračovať v pochode. Ráno 3. novembra 1944 Bukovec obklúčili Nemci. Zrejme už mali informácie, že sa tam nachádzajú najvyšší vojenský predstavitelia Povstania. Počas dopoludnia urobili v dedine päť razií, pri ktorých zatkli niektorých príslušníkov VSO. Pri poslednej, keď zhromaždili obyvateľov dediny a vyhrážali sa im zastrelením a vypálením obce, generáli Viest a Golian vyšli z úkrytu, aby zabránili represáliám na obyvateľoch Bukovca. Oboch, ako i ďalších zatknutých dôstojníkov z ich sprievodu, najprv vypočúvali v Banskej Bystrici. Po prevoze do Bratislavy ich vypočúval SS obergruppenführer Herman Höfle. Aj pri ťažkých výsluchoch sa správal generál Viest dôstojne a čestne, hodný povesti vysokého dôstojníka československej armády. Jednou z mnohých jeho odpovedí na otázku generála Höfleho bolo, že pevne verí vo víťazstvo spojencov nad fašistickým Nemeckom. Jeho neochvejná viera v toto víťazstvo sa splnila. Žiaľ, on sa už toho nedožil. Po výsluchoch v Bratislave boli obidvaja velitelia povstaleckej armády prevezení do Berlína na Hlavný ríšsky úrad pre bezpečnosť, kde ich odsúdili na smrť. Ich životné osudy skončili na neznámom mieste.

Generál Rudolf Viest, presvedčený antifašista, vlastenec a dôstojník československej armády, sa počas celého obdobia 2. svetovej vojny významnou mierou zúčastňoval na protifašistickom odboji doma i v zahraničí. Roku 1947 bol za vynikajúce zásluhy o oslobodenie republiky prezidentom republiky vyznamenaný Čs. vojenským krížom 1939 In memoriam.

7 ODKAZ SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA – MÚZEUM SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

Po oslobodení v roku 1945 si predstavitelia štátu uvedomovali význam Povstania. Preto bolo treba archivovať predmety a dokumenty o protifašistickom odboji. Tieto myšlienky vyústili do založenia Múzea Slovenského národného povstania v roku 1955. Prvá expozícia bola v Banskej Bystrici v mestskom hrade. Za medzník v činnosti Múzea SNP je možné pokladať jeho presídlenie v roku 1969 do architektonicky impozantnej budovy Pamätníka Slovenského národného povstania. V novej budove jeho múzejná, vedecko-výskumná, expozičná, výstavná, ako aj kultúrno-osvetová činnosť získala nové možnosti rozvoja. V priestoroch Pamätníka SNP v roku 1969 otvorilo múzeum svoju novú stálu expozíciu. V netradičnom priestore pamätníka jej úroveň dosahovala európske parametre. A to po stránke obsahovej, technickej, ako aj výtvarnej. Súčasťou expozície boli, v tom čase v múzejníctve ojedinelé, štyri audiovizuálne programy. Táto expozícia bola v mnohých oblastiach netradičnou múzejnou expozíciou v stredoeurópskom priestore. Obdobie normalizácie sa prejavilo aj na činnosti Múzea SNP. Rozhodnutia normalizačných komisií už koncom roka 1969 zmenili obsah a výtvarné stvárnenie len nedávno otvorenej expozície múzea. Svoju tvár zmenila aj pietna sieň Pamätníka SNP, odkiaľ v roku 1972 bolo demontované súsošie Obete varujú.

Nové podmienky vytvárajúce sa v spoločnosti a v každodennom živote po roku 1989 zasiahli aj oblasť kultúry, a tým aj múzea a ich činnosť. Ponúkli slovenskej verejnosti nové možnosti vzdelávania, prezentácie a kultúrno-spoločenského vyžitia. Nové pomery mali za následok zníženie návštevnosti v múzeách a galériách. A tak, pred Múzeom SNP stála úloha ako získať návštevníka späť do múzea.

Obrázok 7: Múzeum SNP v Banskej Bystrici

Expozícia Múzea SNP z roku 1984 už nedokladovala a nedokumentovala najnovšie poznatky historickej vedy a nespĺňala ani požiadavky väčšiny návštevníkov múzea. Z uvedeného dôvodu múzeum zrealizovalo v roku 1992 rozsiahlejšie zmeny. Vlastnými silami a v histórii múzea s najnižšími finančnými nákladmi pripravilo novú stálu expozíciu múzea s názvom Slováci na bojiskách 1. a 2. svetovej vojny. Toto obdobie je charakteristické hľadaním nových smerov rozvoja zbierkotvornej, vedecko-výskumnej, prezentačnej a vzdelávacej činnosti múzea.

Ďalšie zmeny v expozícii boli vykonávané priebežne v rokoch 1996 – 1997 nepredstavovali radikálny zásah do výtvarného riešenia expozície. Dopĺňali a rozširovali dané problematiky o výsledky vedecko-výskumnej a akvizičnej činnosti pracovníkov múzea o novo získané poznatky z oblasti dejín slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1945, Slovenského národného povstania a dejín 2. svetovej vojny. V roku 1999 bola expozícia skompletizovaná 1. a 2. audiovizuálnym programom so sprievodným slovom v šiestich jazykoch.

Najradikálnejšou zmenou prešla stála expozícia múzea umiestnená v Pamätníku SNP v roku 2004. Úplne nová expozícia niesla názov Slovensko v protifašistickom hnutí odporu Európy v rokoch 1939 – 1945. V porovnaní s predchádzajúcimi expozíciami ide o tematicky, obsahovo a materiálne najrozsiahlejšiu expozíciu v dejinách múzea. Expozícia prezentuje rozhodujúce politické, vojenské a spoločenské udalosti v histórii Slovákov a Slovenska v kontexte s dejinami Európy rokov 1918 – 1948. Expozícia z pohľadu prezentácie múzejnej činnosti obsahuje viacero nových prvkov, a to výrazových aj komunikačných. Využíva ojedinelý tvar interiéru budovy Pamätníka SNP a necháva ho preniknúť do pocitov návštevníka. Expozícia má viacero prezentačných rovín. Prioritne prezentuje prierez slovenských a svetových dejín. Doplnená je stručnou historiografiou z období rokov 1918 – 1948. Najnovšou expozíciou je multimedialná výstava z roku 2018, ktorá prepája historickú expozíciu s prvkami digitalizácie. Múzeum Slovenského národného povstania ročne navštívia tisíce návštevníkov z viacerých krajín sveta. Pre príslušníkov ozbrojených síl je múzeum otvorené bezplatne.

8 ZÁVER

Dňa 29. augusta 2024 uplynie presne 80 rokov od vyhlásenia Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Povstalecká armáda na čele s generálom Jánom Golianom sa dokázala postaviť na odpor voči postupujúcej nemeckej armáde, ktorá začala vstupovať na územie Slovenska. Odkaz týchto činov by mal poznať každý občan i profesionálny vojak, aby si mohli uctiť pamiatku padlých, ktorí zaplatili tu najväčšiu daň, aspoň tichou spomienkou. Každý vojak by mal navštíviť Múzeum Slovenského národného povstania alebo aspoň, ak to lokalita dovoľuje, nájsť vo svojom okolí pamätník pripomínajúci si SNP.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

JANOTKOVÁ, Z.: *Po stopách a historických pamiatkach SNP v okresoch Banská Bystrica a Brezno*. 1. vyd. Banská Bystrica : SIMPRESS & R. G. T. PRESS, 1999. 200 s. ISBN 80-967779-3-9.

MIČEV, S. a kol.: *Slovenské národné povstanie 1944*. 1. vyd. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2009. 208 s. ISBN 978-80-970238-3-6.

CSÉFALVAY, F. - MIČEV, S.: *Deň po dni SNP*. 1. vyd. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012. 107 s. ISBN 978-80-89514-18-2.

HRUBOŇ, A.: *„Za slovenský štát, za novú Európu!“ : Hlinkova garda v období nemeckej okupácie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, Anton Solutions, 2015. 222 s. ISBN 978-80-89514-35-9.

MIČEV, S. a kol.: *Texty k multimedialnej výstave SNP 1944*. Interný dokument Múzea SNP.

BABUŠÍKOVÁ, T.: *Texty o výstavbe pamätníka a expozíciách MSNP*. Interný dokument Múzea SNP.

SEGEŠ, V. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : Ottovo nakl., 2015. 591 s. ISBN 978-80-7451-469-2.

KMEŤ, L.: *Povstalecké pancierové vlaky*. Zvolen : EM DESIGN, 1999. 126 s.

UHRÍN, M.: *Texty k výstave Armáda v Povstaní*.

TÉMY K VEDENIU ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Zhodnoťte a charakterizujte vojenský význam Slovenského národného povstania.
2. Aký prínos mali improvizované pancierové vlaky na obranu povstaleckého územia?
3. Aké boli hlavné úlohy pplk. Jána Goliana pri prípravách povstania?
4. Zhodnoťte hlavné dôvody prečo sa veľká časť armády pridala na stranu Povstania.
5. Pripomeňte si udalosti z roku 1944 návštevou pamätníka venujúceho sa odkazu SNP.